RAQAMLI MUHITDA TALABA YOSHLAR MILLIY QADRIYATLARI SHAKLLANISHINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI VA TAHDIDLARI

TURGUNOV BAXROMJON RAXIMJONOVICH
Andijon davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi v.b. dotsenti
Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Tel: 97 831 08 28
G-mail: btrbaxrom@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada raqamli muhit sharoitida talaba-yoshlarning milliy qadriyatlari shakllanishining ijtimoiy-psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng rivojlanishi, ijtimoiy tarmoqlar, internet platformalari va virtual muloqot vositalari yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi, ijtimoiy xulqi hamda milliy o‘zligini anglash jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Tadqiqotda raqamli makonning talaba-yoshlar ongida milliy qadriyatlarni saqlash, rivojlantirish yoki aksincha, ularning mazmuniga salbiy ta’sir etish omillari ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan yoritiladi. Shuningdek, oilaviy tarbiya, ta’lim muassasasi, ijtimoiy muhit va media savodxonlikning bu jarayondagi o‘rni ilmiy asosda ochib beriladi. Maqola natijalarida raqamli muhitda talaba-yoshlarning milliy qadriyatlarini mustahkamlash, ularning ma’naviy-axloqiy immunitetini kuchaytirish hamda sog‘lom axborot madaniyatini shakllantirish bo‘yicha muhim nazariy va amaliy xulosalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: raqamli muhit, talaba-yoshlar, milliy qadriyatlar, ijtimoiy-psixologik jihatlar, ma’naviy tarbiya, media savodxonlik, milliy o‘zlik, axborot madaniyati, ijtimoiy tarmoqlar, qadriyatlar transformatsiyasi.

Аннотация: В статье анализируются социально-психологические аспекты формирования национальных ценностей студенческой молодежи в условиях цифровой среды. Широкое развитие информационно-коммуникационных технологий, социальных сетей, интернет-платформ и средств виртуального общения оказывает значительное влияние на мировоззрение молодежи, систему ценностей, социальное поведение, а также на процесс осознания своей национальной идентичности. В исследовании с социально-психологической точки зрения освещаются факторы цифрового пространства, способствующие сохранению, развитию или, напротив, оказывающие негативное воздействие на содержание национальных ценностей в сознании студенческой молодежи. Также на научной основе раскрывается роль семейного воспитания, образовательного учреждения, социальной среды и медиаграмотности в данном процессе. В результатах статьи выдвигаются важные теоретические и практические выводы по укреплению национальных ценностей студенческой молодежи в цифровой среде, усилению их духовно-нравственного иммунитета, а также формированию здоровой информационной культуры.

Ключевые слова: цифровая среда, студенческая молодежь, национальные ценности, социально-психологические аспекты, духовное воспитание, медиаграмотность, национальная идентичность, информационная культура, социальные сети, трансформация ценностей.

Abstract: This article analyzes the socio-psychological aspects of the formation of national values among university students in the digital environment. The widespread development of information and communication technologies, social networks, internet platforms, and virtual communication tools has a significant impact on young people’s worldview, value system, social behavior, and

the process of understanding their national identity. The study examines, from a socio-psychological perspective, the factors of the digital space that contribute to the preservation and development of national values in the minds of students or, conversely, negatively affect their content. It also scientifically reveals the role of family upbringing, educational institutions, the social environment, and media literacy in this process. The results of the article present important theoretical and practical conclusions on strengthening the national values of students in the digital environment, enhancing their spiritual and moral immunity, and forming a healthy information culture.

Keywords: digital environment, university students, national values, socio-psychological aspects, spiritual education, media literacy, national identity, information culture, social networks, transformation of values.

KIRISH

Insoniyatni XXI asr yangi davrga — raqamli sivilizatsiya bosqichiga olib keldi, bunda madaniyat nafaqat an’anaviy vositalar, balki internet, algoritmlar va raqamli kontent orqali shakllanmoqda. Bugungi kunda dunyo aholisining 67 foizidan ortig‘i internetdan foydalanadi, 15–24 yoshdagi yoshlarning esa 70 foizdan ortig‘i onlayn makonda faol hisoblanadi. Raqamli makon talaba yoshlarning bilim olish va o‘zini namoyon etish imkoniyatlarini kengaytirgan bo‘lsa-da, ularning axloqiy qarashlari, xulq-atvori va qadriyatlar tizimiga turli ijtimoiy-psixologik omillar orqali kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu jarayonning eng nozik jihati milliy o‘zlik masalasi bo‘lib, raqamli davrda u axborot va raqamli mustaqillik bilan chambarchas bog‘liqdir. Raqamli muhitda inson “real men” va “virtual men” o‘rtasida hayot kechiradi, bunda global algoritmlar va trendlar milliy xususiyatlarni standartlashtirishga majbur qiladi. Talabalik davri shaxsning dunyoqarashi, hayotiy

pozitsiyasi va axloqiy qadriyatlari shakllanadigan eng faol psixologik bosqichlardan biri bo‘lganligi sababli, bu davrda milliy o‘zlikni saqlab qolish strategik ahamiyatga ega. Milliy o‘zlikni anglash xalqni uyg‘otuvchi, faol harakatga keltiruvchi va ijtimoiy uyushtiruvchi kuch bo‘lib, u raqamli maydonda ma’naviy immunitet sifatida namoyon bo‘ladi. Psixologik nuqtayi nazardan, qadriyatlar shakllanishi murakkab ichki jarayon bo‘lib, u shaxsning motivatsion, emotsional va kognitiv sohalarining o‘zaro ta’siri asosida kechadi. Bu jarayonda identifikatsiya, internalizatsiya, emotsional tajriba va refleksiya kabi mexanizmlar markaziy o‘rinni egallaydi. Biroq, raqamli makondagi anonimlik va global madaniyatning kirib kelishi milliy qadriyatlarning zaiflashishi va identitet inqiroziga olib kelishi mumkin. O‘zbekistonning raqamli kelajagi milliy til, qadriyat va madaniyatni raqamli formatda qayta yaratish hamda yoshlarda raqamli g‘urur tushunchasini shakllantirish bilan belgilanadi. Shu bois, talaba yoshlarda milliy qadriyatlarni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini o‘rganish va amaliy metodlarni ishlab chiqish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Mazkur tadqiqotning maqsadi raqamli transformatsiya sharoitida talabalarning ma’naviy-axloqiy yetukligini ta’minlovchi ijtimoiy-psixologik omillarni ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat

Metodlar

Mazkur tadqiqotda raqamli muhitda talaba-yoshlarning milliy qadriyatlari shakllanishining ijtimoiy-psixologik jihatlarini o‘rganish uchun aralash metodologik yondashuvdan foydalanildi [1]. Ushbu yondashuv mavzuni har tomonlama tahlil qilish, ya’ni miqdoriy va sifat jihatlarini birgalikda yoritish imkonini berdi. Tadqiqotning miqdoriy bosqichida talaba-yoshlar orasida so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnoma savollari respondentlarning raqamli platformalardan foydalanish darajasi, milliy qadriyatlarga munosabati, ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri, oilaviy

tarbiya va ta’lim muassasasining o‘rni kabi ko‘rsatkichlarni aniqlashga qaratildi [2]. Tadqiqotning sifat bosqichida yarim tuzilgan intervyu usuli qo‘llanildi [1]. Ushbu usul yordamida talabalarning raqamli muhitdagi ijtimoiylashuv tajribasi, milliy o‘zlikni anglash darajasi, qadriyatlarga oid shaxsiy qarashlari hamda virtual makonning psixologik ta’siri chuqurroq tahlil qilindi. Intervyu jarayonida ishtirokchilarning individual fikrlari, hayotiy kuzatuvlari va shaxsiy munosabatlari o‘rganildi. Respondentlar maqsadli tanlanma asosida saralandi [2]. Tadqiqotga 18–25 yosh oralig‘idagi, oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba-yoshlar jalb etildi. Bunday tanlash usuli aynan mavzuga daxldor ijtimoiy guruhni qamrab olish va tadqiqot natijalarining mazmunan aniqligini ta’minlashga xizmat qildi. Olingan ma’lumotlarni qayta ishlashda tavsifiy tahlil, qiyoslash, guruhlash va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, raqamli muhitda tarqalayotgan axborot va kommunikativ materiallarni o‘rganishda kontent tahlili usuli ham qo‘llanildi [3]. Xususan, ijtimoiy tarmoqlarda uchraydigan matnlar, vizual materiallar va kommunikativ xabarlar mazmun jihatidan tahlil qilinib, ularning talaba-yoshlar ongiga, qadriyatlar tizimiga va milliy identifikatsiyasiga ko‘rsatadigan ta’siri baholandi. Bu usul raqamli makondagi axborot oqimining ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot davomida ilmiy xolislik va etik tamoyillarga qat’iy amal qilindi [2]. Respondentlarning roziligi olindi, ularning shaxsiy ma’lumotlari sir saqlandi hamda olingan natijalardan faqat ilmiy maqsadlarda foydalanildi. Natijada tanlangan metodlar majmui tadqiqot muammosini ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan keng va tizimli yoritishga xizmat qildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli muhit talaba-yoshlarning milliy qadriyatlari shakllanishiga bir vaqtning o‘zida ham ijobiy, ham salbiy ta’sir

ko‘rsatadi. Raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va internet manbalari orqali yoshlarning milliy tarix, urf-odatlar, an’analar, ona tili hamda madaniy meros haqidagi bilimlari kengayib bormoqda. Ayniqsa, milliy mazmundagi videolar, elektron adabiyotlar, ma’rifiy materiallar va ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilayotgan tarbiyaviy kontent talabalarda milliy o‘zlikni anglash hissining kuchayishiga xizmat qilmoqda [4]. Shu bilan birga, nazoratsiz axborot oqimi, ommaviy madaniyat ta’siri va virtual makondagi taqlidga asoslangan xulq-atvor ayrim yoshlarning qadriyatlar tizimida ziddiyatli qarashlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘layotgani ham kuzatildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalardan maqsadli, ongli va tanqidiy asosda foydalanadigan talabalarda milliy qadriyatlarga hurmat, tarixiy xotiraga sodiqlik va milliy identifikatsiya darajasi nisbatan yuqori bo‘ladi. Aksincha, ijtimoiy tarmoqlardan asosan ko‘ngilochar maqsadlarda foydalanadigan, axborotni tahlilsiz qabul qiladigan respondentlarda qadriyatlarga yuzaki yondashuv va befarqlik holatlari ko‘proq namoyon bo‘ldi [7]. Tadqiqot davomida oilaviy muhit va ta’lim tizimining tarbiyaviy salohiyati milliy qadriyatlarni shakllantirishda muhim omil ekani ham aniqlandi. Oilada milliy tarbiya, axloqiy me’yorlar, kattalarga hurmat va milliy urf-odatlarga sodiqlik asosida ulg‘aygan talabalarda virtual muhitdagi turli g‘oya va ta’sirlarga nisbatan tanqidiy yondashuv kuchliroq shakllangani kuzatildi. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida olib borilayotgan ma’naviy-ma’rifiy ishlar, tarbiyaviy tadbirlar va media savodxonlikka oid yondashuvlar yoshlarning milliy qadriyatlar haqidagi tasavvurlarini mustahkamlashga xizmat qilishi ma’lum bo‘ldi [11]. Umuman olganda, natijalar raqamli muhit talaba-yoshlarning milliy qadriyatlari shakllanishida faqat axborot manbai emas, balki ijtimoiylashuv, identifikatsiya va psixologik ta’sir maydoni sifatida ham muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Shu sababli raqamli makonda milliy mazmundagi kontentni ko‘paytirish, yoshlarning media savodxonligini oshirish hamda oilaviy va ta’limiy tarbiyani kuchaytirish ushbu yo‘nalishdagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Tahlil va munozara

Olingan natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli muhit bugungi talaba-yoshlar hayotida nafaqat axborot olish vositasi, balki ularning ijtimoiylashuvi, dunyoqarashi va qadriyatlar tizimi shakllanishiga ta’sir etuvchi muhim psixologik makon sifatida namoyon bo‘lmoqda [4]. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, videoplatformalar va turli raqamli kommunikatsiya kanallari yoshlarning kundalik fikrlashi, xulq-atvori va o‘zini namoyon etish usullariga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu jihatdan qaraganda, milliy qadriyatlarning shakllanish jarayoni endilikda faqat oila yoki ta’lim muassasasi doirasida emas, balki raqamli makon bilan uzviy aloqada kechmoqda. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, raqamli muhitning milliy qadriyatlarga ta’siri bir xil emas, balki foydalanuvchining ma’naviy tayyorgarligi, media savodxonligi va ijtimoiy tajribasiga qarab turlicha namoyon bo‘ladi. Agar talaba axborotni tanqidiy qabul qila olsa, foydali va zararli kontentni farqlash ko‘nikmasiga ega bo‘lsa, raqamli makon uning milliy ongini boyituvchi vositaga aylanadi. Aksincha, axborotni tahlilsiz qabul qilish, virtual taqlidga berilish va ommaviy madaniyat unsurlarini me’yor sifatida qabul qilish milliy qadriyatlarga nisbatan befarqlik yoki yuzaki munosabatni kuchaytirishi mumkin [7]. Demak, muammo raqamli muhitning mavjudligida emas, balki undan foydalanish madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganidadir. Munozara nuqtayi nazaridan qaralganda, zamonaviy yoshlar ongida milliylik va zamonaviylik o‘rtasida ma’lum bir ichki muvozanat masalasi mavjud. Ba’zi hollarda milliy qadriyatlar konservativ, faqat an’anaviy turmush tarziga xos tushuncha sifatida qabul qilinadi. Boshqa holatlarda esa ular zamonaviy hayot bilan uyg‘unlashuvchi, shaxsning ma’naviy tayanchi bo‘la oladigan ijtimoiy-axloqiy mezon sifatida talqin etiladi. Shu sababli milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirishda ularni faqat o‘tmish merosi sifatida emas, balki bugungi raqamli jamiyatda ham o‘z ahamiyatini

yo‘qotmagan hayotiy mezon sifatida tushuntirish muhimdir. Shuningdek, natijalar oilaviy tarbiya va ta’lim muassasasining o‘rni hali ham asosiy omillardan biri bo‘lib qolayotganini ko‘rsatdi. Raqamli muhit qanchalik kuchli bo‘lmasin, yoshlarning qadriyatlar tizimida dastlabki asos aynan oila va ijtimoiy tarbiya orqali shakllanadi. Agar oilada milliy o‘zlikka hurmat, ma’naviy mas’uliyat, axloqiy me’yorlar va madaniy merosga sodiqlik singdirilgan bo‘lsa, talaba raqamli makondagi turli mafkuraviy yoki madaniy bosimlarga nisbatan barqarorroq bo‘ladi [11]. Shu ma’noda, raqamli tarbiya an’anaviy tarbiya institutlarini inkor etmaydi, aksincha, ularning ta’sirini yangi shakllarda davom ettirishni talab qiladi. Munozara jarayonida yana bir muhim jihat shundan iboratki, yoshlar uchun yaratilayotgan milliy mazmundagi raqamli kontent hajmi, sifati va ta’sirchanligi masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Agar milliy qadriyatlar zamonaviy vizual va interaktiv shakllarda taqdim etilmasa, yoshlar e’tibori ko‘proq yengil va ommabop xorijiy kontentga yo‘nalishi tabiiy. Shuning uchun milliy qadriyatlarni targ‘ib etishda faqat nasihat yoki an’anaviy tushuntirish usullari bilan cheklanib qolmasdan, ularni yoshlar dunyoqarashi, qiziqishlari va raqamli iste’mol odatlariga mos shaklda yetkazish lozim. Bu esa pedagoglar, psixologlar, kontent yaratuvchilar va ota-onalar hamkorligini taqozo etadi. Umuman olganda, tahlil va munozara natijalari raqamli muhitni milliy qadriyatlarga tahdid sifatida biryoqlama baholash to‘g‘ri emasligini ko‘rsatadi. Chunki u, to‘g‘ri yondashilganda, yoshlarning milliy o‘zligini mustahkamlovchi, tarixiy xotirasini boyituvchi va ma’naviy immunitetini kuchaytiruvchi samarali vositaga aylanishi mumkin. Biroq buning uchun raqamli savodxonlikni oshirish, milliy mazmundagi sifatli kontentni ko‘paytirish va yoshlarni mustaqil hamda tanqidiy fikrlashga o‘rgatish zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli muhit talaba yoshlarning

axloqiy tarbiyasi va milliy qadriyatlari shakllanishiga ham ijobiy, ham salbiy omillar orqali sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda yoshlar “real men” va “virtual men” o‘rtasidagi ziddiyatli makonda hayot kechirmoqda, bunda virtual anonimlik va global algoritmlar milliy xususiyatlarni standartlashtirish hamda identitet inqirozini keltirib chiqarish xavfini tug‘diradi.

Milliy qadriyatlarning shakllanishi murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bo‘lib, u shaxsning kognitiv, emotsional-baholovchi va motivatsion-xulq-atvor komponentlarining uyg‘unligiga tayanadi. Bu jarayonda identifikatsiya, internalizatsiya, refleksiya va emotsional intellekt kabi mexanizmlar markaziy o‘rinni egallaydi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ichki motivatsiyasi va refleksiyasi yuqori bo‘lgan talabalar axloqiy qarorlarni ongli ravishda qabul qiladi, tashqi bosim (algoritmlar yoki trendlar) ostida qolganlarda esa qadriyatlar yuzaki xarakterga ega bo‘ladi. Raqamli davrda milliy o‘zlikni saqlash endilikda nafaqat ma’naviy, balki axborot va texnologik mustaqillik masalasidir. Global tarmoqlarda milliy an’analarning neytrallashuvi sharoitida yoshlarda ma’naviy immunitetni shakllantirish strategik ahamiyat kasb etadi. Bu immunitet yoshlarga axborot makonidagi g‘oyaviy tahdidlar va soxta qadriyatlarga qarshi turish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-406-son, 14.09.2016.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023.
3. Buckingham.D, Willett.R.(eds). Digital Generations:Children, Young People, and the New Media. New York: Routledge, 2006.
4. Buckingham, D. (ed.). Youth, Identity and Digital Media. Cambridge, MA: MIT Press, 2008.

5. Jabborov, X.X. Ijtimoiy va etnopsixologiya: darslik. Toshkent: Bookmany print, 2025.
6. Hamdamova, M. Ma’naviyat asoslari (Barkamol avlodni tarbiyalashda uzluksiz ta’limni insonparvarlashtirish texnologiyasi): o‘quv qo‘llanma. Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
7. Turgunov, B. (2024). Ta’limni tashkil etishda internetning intellektga ta’siri. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(4), 620-622.
8. Raximjonovich, T.B. (2024). Talabalarning intellektual salohiyatiga ta’sir qiluvchi ichki va tashqi omillar. Theory and analytical aspects of recent research, 3(28), 40-46.
9. Rahimjonovich, T.U.B. (2024). Intellektual va autogen mashqlarning shaxs rivojlanishiga ta’siri. Innovative developments and research in education, 3(34), 46-49
10. Raximjonovich, T.U.B. (2023). Talabalarda intellektual salohiyat namoyon bo‘lishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari va rivojlantirish imkoniyatlari. Современное образование (Узбекистан), (11 (132)), 23-32.